

Ավետիք Իսահակյան

«Ուլենշպիգել» վեպի մասին

«Ուլենշպիգել» վեպը Բելգիայի, նաև ողջ եվրոպական գրականության առաջնակարգ գործերից մեկն է: Նա թարգմանված է գրեթե կոլտուրական բոլոր լեզուներով: Հայերեն այս թարգմանությամբ մեր գրականությունը հարստանում է մի նշանավոր երկով: Հայ հասարակությունը միջոց կունենա հիմա մայրենի լեզվով վայելելու նրա գեղեցկությունները:

«Ուլենշպիգելի» հեղինակը բելգիացի է՝ Շառլ Թեոդոր Անրի դը Կոստեր: Նա ծնվել է 1827 թվականի օգոստոսի 20-ին, Մյունխենում, ուր նրա հայրը Հռոմի պապի դեսպանի մոտ պաշտոնյա էր: Կյանքի առաջին տարիները նա անցկացրեց Մյունխենում: 1833 թվականից նրա ծնողները արդեն տեղափոխվել էին հայրենիք և հաստատվել Բրյուսելում: Հոր վաղահաս մահով դը Կոստերն ունեցավ գրկանքներով լի պատանեկություն: 17 տարեկանից պաշտոնավարում էր Բրյուսելի մի բանկում և ազատ ժամերին նվիրվում էր գրական աշխատանքի, որի հանդեպ նա մեծ սեր և հակում ուներ: 1850 թվականին թողնում է պաշտոնը և մտնում համալսարան, որն ավարտելուց հետո պետական արխիվում պաշտոն է ստանձնում: Արխիվային փաստաթղթերի ուսումնասիրությունները հմտորեն ծանոթացնում են նրան Բելգիայի անցյալին և ֆրանսիական հին լեզվին: Այս հանգամանքը շատ նպաստավոր դեր կատարեց նրա հետագա գրական գործերի նկատմամբ: Նա հաջորդաբար լույս ընծայեց «Ֆլամանդական լեգենդներ» և «Բրաբանտական պատումներ» գրքերը, որոնք, սակայն, հաջողություն չունեցան: 1867 թվականին լույս տեսավ «Ուլենշպիգել» վեպը, որի վրա աշխատել էր տասը տարի՝ խորապես ծանոթանալով հին ժամանակագիրներին, XVI դարի նիդեռլանդական պատմագիրներին և նույն դարի գրողներին ու հրապարակախոսներին և օգտագործելով նրանց աշխատությունները:

Դը Կոստերը մեռավ 1879 թվականի մայիսի 7-ին, մենակ և կարիքավոր վիճակում, նա չտեսավ արդար գնահատանքը իր մեծարժեք գործի, որը շատ ուշ միայն գրավեց իր գահը և անմահացրեց հեղինակին՝ դասելով նրան գրական հանճարների շարքին:

Վեպի լրիվ խորագիրն է՝ «Ուլենշպիգելի և Լամմե Գուդգակի լեգենդը, նրանց հերոսական, զվարճալի ու պանծալի արկածները Ֆլանդրիայում և այլուր»:

Այս գիրքը իրավամբ համարվում է բելգիական գրականության գլուխգործոցը:

Մի փոքր շեղվենք դեպի պատմական անցյալը:

Առաջին դարում, մեր թվականությունից առաջ, Հռոմի Կեսարի գրաված երկրների մեջ հիշատակվում է Բելգիան, որի մեջ մտնում էր Գալլիայի մի մասը: Այն ժամանակվա Բելգիան կազմված էր կես առ կես գերման և կելտ ցեղերից: Հետագայում գերմանները կոչվեցին ֆլամաններ, կելտերը՝ վալոններ: Ռոմանական լեզուներից ամենից շատ վալոնների լեզուն է մոտ ֆրանսերենին, իսկ ֆլաման լեզվի բարբառները խառնվելու չափ մոտ են հոլանդերենին, այսպիսով պատկանում են գերման լեզվախմբին:

Դարերի ընթացքում կողք կողքի գնացել են երկու ժողովուրդների՝ վալոնների և ֆլամանների գրականությունները, սակայն ֆրանսերենը և հոլանդերենը, իբրև ինտելիգենտ և արիստոկրատ դասերի լեզուներ, ճնշել են նրանց՝ վերածելով բարբառային և պրովինցիալ գրականությունների, որոնք հետզհետե տեղի են տվել իշխող պետական լեզուներին՝ ֆրանսիական և հոլանդական գրականություններին, թեև ներկայումս էլ ապրում են նրանք իբրև ժողովուրդների խոսակցական լեզուներ և առավելապես կիրառվում են լիրիկական բանաստեղծությունների համար, և որոնք իբրև մայրենի խոսք՝ ավելի ընդունակ են արտահայտելու սրտագին ապրումներ: Երբ 1830 թվականի հեղափոխության հետևանքով Բելգիան անջատվեց Հոլանդիայից և կազմեց անկախ պետություն՝ ֆրանսերենն ընդունվեց որպես պետական լեզու և, հետևապես՝ նաև որպես գրական լեզու: Այդ առաջնությունը գալիս էր պատմությունից. միջին դարերից սկսած

Ֆրանսիական մշակույթն ու գրականությունը իրենց հզոր ազդեցության տակ էին պահում Բելգիան:

Այսպես, ուրեմն՝ բելգիական գրականությունն ասելով հասկանում ենք Բելգիան կազմող վայրն և ֆլաման ժողովուրդների գրականությունը՝ ֆրանսիական լեզվով գրված:

Տաղանդավոր հեղինակներ վայրն կամ ֆլաման ծագումով՝ ինչպես դը Կոստերը, Մետեռլինկը, Ռոդենբախը, Վերհարը, Լմոնիեն և ուրիշներ, գրում են ֆրանսերեն: Այս էլ ասենք, որ բելգիական գրականությունը չի մտնում ֆրանսիական գրականության մեջ:

Դը Կոստերի վեպը հետաքրքրական է իր կառուցվածքով. նա պատմական վեպի և լեգենդի հյուսվածք է: Բովանդակությունը XVI դարի Նիդեռլանդիայի ժողովրդի անհաշտ պայքարն է իսպանական բռնակալ տիրապետության դեմ: Կատաղի գյուգերի, այսինքն մինչև «մուրացկան դառնալը», մինչև «մուրացիկի տոպրակը» աչքի առաջ ունեցող մանր ազնվականության և չքավոր դասերի, նույնպես և գյուղացիության անձնուրաց կռիվն է ազատվելու մոլեռանդ, մարդատյաց Ֆիլիպ II-ի լծից, նրա արյունարբու զորավարների, ինչպես դուքս Ալբայի խժժություններից և պապական ինկվիզիցիայի զարհուրանքներից:

Վեպի խորքը պատմական իրականությունն է, և չնայելով, որ վեպի մեջ լիքն են XVI դարի պատմական փաստաթղթերի բնագրեր, ժամանակի նշանավոր եկեղեցականների քարոզներ և հին երգեր, բայց և այնպես նա զուտ պատմական վեպ չէ: Եթե կարելի է ասել՝ սա պատմական վավերագրերով հարուստ, իրական դեպքերով լցված լեգենդ է, նույնչափ հարուստ է նա հրաշապատումներով, առասպելներով: Ամենից առաջ վեպի հերոսը՝ Թիլ Ուլենշպիգելը իրական և երևակայական, պատմական և առասպելական անձնավորություն է: Թերևս բնավ չի էլ եղել: Համենայն դեպս Թիլը կենսագրություն ունի, ըստ ավանդության նա ծնվել է XIII դարի վերջում՝ Բրաունշվեյգի Կնայտլինգեն գյուղում, հոր անունը՝ Կլասս, մորը՝ Աննա: XVII դարում գյուղում ցույց էին տալիս Թիլի հայրական տունը. Թիլը մեռել է 1350 թվականին Մյոլն քաղաքում (Շլեզվիգ), ուր մինչև այսօր կա նրա գերեզմանը՝ հետևյալ տապանագրով.

«Այս քարը ոչ ոք

Չպետք է վերցնե.

Ուլենշպիգելը կանգուն

Այնտեղ թաղված է»:

Թիլ Ուլենշպիգելը զվարճալի և գեեիկ արկածների հերոս է, ծաղրածու, խեղկատակ, թափառաշրջիկ, խորամանկ և խաբեբա, սրամիտ և կատակաբան:

Նրա արկածների հավաքածու գիրքը XV դարում եղել է Ֆլանդրիայում, սակայն կորել է, չի հասել մեզ. գերմանական տարբերակն է հայտնի, որը վերջնական ձևավորումով տպագրվել է առաջին անգամ Շտրասբուրգում 1519 թվականին, հետևյալ անունով.

«Թիլ Ուլենշպիգել, ժողովրդական զվարճալի գիրք». դարերով ժողովրդի սիրած գիրքն է եղել սա:

Կասկածից դուրս է, որ Թիլ Ուլենշպիգելը հավաքական տիպ է՝ ստեղծված անձնավորություն, որի շուրջը ֆլաման և գերման ժողովուրդները համախմբել են իրենց սիրած արկածները, սրամտությունները, առակները, կատակները և շվանկները: «Թիլի» արմատները ժողովրդի ֆոլկլորի, նաև միջազգային թափառիկ սյուժեների մեջ են: Ուլենշպիգելի անունը, անշուշտ, շինծու է և հետո գրված՝ համաձայն նրա արարքների Էոլթյան: Այդ մականունը զանազան բացատրություններ ունի. գերմաներեն նշանակում է «բու և հայելի». այդպես էլ նկարել են Թիլին ժողովրդական գրքերի մեջ՝ մի ձեռքին բու, մյուսում՝ հայելի: Այդպես էլ քանդակված է նրա գերեզմանի վրա: Ինքը դը Կոստերը հետևյալ ձևով է բացատրում. «Ուլիգեն Շպիգել»՝ այսինքն ձեր հայելին—հիմարների, անհեթեթ մարդկանց, սինյորների և տվյալ ժամանակի հայելին:

Այս բոլորից պարզ երևում է, որ Ուլենշպիգելը Թիլի տոհմային անունը չէ, այլ մականուն՝ հետո հերյուրած:

Դը Կոստերը վերցրել է XIV դարում գործող Ուլենշպիգելին, տեղափոխել է XVI դարը, ուրեմն երկու դար հետո: Տեղափոխել է նրան նիդեռլանդական ժողովրդի պատմության ամենից փոթորակահույզ շրջանը, երբ բովանդակ երկիրը ազատագրական կռիվ էր մղում մի վայրագ բռնապետության դեմ:

Դը Կոստերը Թիլի մանկությունն ու պատանեկությունը կազմել է ժողովրդի գրքի արկածներից և շվանկներից, նաև ֆոլկլորային նույնանման նյութերից: Այդ կոպիտ, նյութասեր, ծաղրածու թափառաշրջիկին հեղինակը կերպափոխել է Վերածնունդի մի կենսուրախ, ազատաբաղձ գավակի, որին աստիճանաբար ներգրավում է ժողովրդի ապստամբական-հեղափոխական շարժման մեջ, լրջացնում է, հոգեփոխում և սիմվոլացնում: Թիլը դառնում է ժողովրդի ազատության ձգտումների և ոգորումների մարմնացումը:

Թիլը, տեսնելով իր ժողովրդի անհուն տառապանքները, անասելի կեղեքումներն ու հարստահարությունները բռնակալների ձեռքից, տեսնելով ինկվիզիցիայի դահիճներին՝ կաթուղի կղերին, որոնք խարույկների մեջ այրում էին ֆլամանդական ազատախոհ մարդկանց և անմեղ բնակիչներին, դառնում է անձնվեր հասարակական գործիչ, հեղափոխական կազմակերպիչ, միանում է ապստամբ գյուղերի ազատարար կռվին: Վերածնունդի կենսուրախ գավակը ամբողջապես նվիրվում է հեղափոխական-մասսայական շարժմանը, մի գիտակցական և տարերային շարժում, որ համակել էր բովանդակ Ֆլանդրիան: Քաղաքների, անտառների և ծովերի գյուղերը սասանեցնում էին իսպանական բռնապետության և պապական ինկվիզիցիայի հիմքերը: Հեղափոխության գործը կենդանի, միշտ առույգ, զվարթ գործ է Թիլի համար. այդ գործին ծառայում է նա անձնուրաց արիությամբ, դառնում է նրա հռետորը, մոնետիկը, լրտեսում է թշնամուն, ապստամբների հետ կապեր է ստեղծում և իրար կապում կռվող խմբերը, սուրհանդակներ ուղարկում ամեն կողմ, դրամ հավաքում նրանց համար, զենքեր հայթայթում, ժողովրդի մեջ միություն և տոկոսություն քարոզում: Ժողովրդի ծովածավալ տառապանքների զգայակից՝ Թիլը կրում է և անձնական շատ ծանր աղետներ. ինկվիզիցիան այրում է հորը՝ Կլասսին, մայրը մեռնում է վշտից, Կատլինը խելագարվում է ինկվիզիցիայի պատճառած տանջանքներից: Կլասսի աճյունի մի մասը, որ Թիլը մի քսակի մեջ դրած՝ միշտ կրում է իր սրտի վրա, նրան բորբոքում է, մղում վրեժի, կռվի:

Ամեն անգամ, երբ թրթռում է, շարժվում այդ նվիրական աճյունը, Թիլը կրկնում է իր ուխտը՝ «Ես ուզում եմ ազատել հայրենիքս և վրեժ լուծել», և աճյունը դադարում է շարժվելուց:

Թիլը մենակ չէր իր գործերի մեջ. նրա հետ է միշտ իր սիրած աղջիկը, բարի, հեզ և մաքուր Նելեն և ուղեկից ընկեր՝ պարզամիտ, դանդաղաշարժ Լամմե Գուդգակը, որի անդամաճան սերը այնքան սրտառու է, հուզիչ և այնքան հրաշալի գրված հեղինակի կողմից:

Ժողովուրդն անմահ է, և նրա հերոսը, նրա սիմվոլը նույնպես անմահ է:

«Ես մարմին չեմ, ես հոգի եմ, Ֆլանդրիայի հոգին: Ես երբեք չեմ մեռնի»,— ասում է Թիլը: Իր սիրած Նելեի հետ նա ապրում է մի աշտարակում, որի բարձունքից տեսնում է բովանդակ Ֆլանդրիան և հսկում է նրա բախտը: Եվ երբ Թիլը թվում է թե մեռավ մի առեղծվածային մահով, գալիս են քահանաները նրան թաղելու, նա հանկարծ հարություն է առնում, վեր է կենում և բացականչում.

«Ղուբ թաղո՞ւմ եք Ուլենշպիգելին, մայր Ֆլանդրիայի ոգուն, և Նելեին՝ նրա սիրտը: Ֆլանդրիան կարող է քնել, բայց մեռնել՝ երբե՛ք: Ե՛կ, Նելե՛»:

Եվ հեռացավ նա այնտեղից Նելեի հետ և երգեց իր վեցերորդ երգը, բայց թե ո՞ւր պիտի երգի վերջին երգը՝ այդ ոչ ոք գիտե:

Վեպը գրված է ֆրանսիական միջին դարերի լեզվական արխաիզմների ոճավորմամբ: Նա հարուստ է այլգործիաներով և սիմվոլներով, որոնք արխաիկ ոճի հետ միասին մի առանձին հմայք են տալիս գործին՝ ստեղծելով մի խորհրդավոր մթնոլորտ: Դը Կոստերն իր հոյակապ վեպի նախատիպ է ընդունել Ռաբլեին և XVI—XVII դարերի հոլանդական վարպետներին, նրանց հյուսիսից և պերճ ու գունեղ արվեստը:

Բնապաշտական զգայնությամբ է տոգորված վեպը. ուժգին զգացվում է Ֆլաման երկիրը, նրա արևն ու օդը, հողն ու բույսը:

Մեծ վարպետի վրձինով, որ մրցակից է Ֆլաման հռչակավոր ժանրիստների կոլորիտին, հեղինակը լայնորեն պատկերում է Ֆլամանական ժողովրդի կենցաղը, այդ եռացող տարերքը, քաղաքների ժխորը, մարդկանց առօրյան, զբաղմունքները և զվարճությունները, պանդոկների, ճաշարանների հորդուն կյանքը, ազատ վարքի կանանց, անվերջանալի հոգևորականներին, ուխտագնացներին, կերմեսների (ուխտատեղերի) խայտաբղետ եռուզեռը, կերուխումը, մոլեռանդությունը: Չի զլանում նկարագրել խորտիկների ճոխությունը, տապակած արտոլյտների բույրը, փարթամ ճաշասեղանները, որ Ֆլաման ժողովուրդը իր առասպելական որկրամոլությամբ վայելում է, ինչպես և անհագ թիլն ու մանավանդ՝ Լամմեն:

Ռուբենյան ապրող, վայելող, ճարպոտ տիպերն են, որ կուշտ ու կուռ ուտելով կռիվ են բացել քրիստոնեական ասկետիզմի դեմ, փրփրալից գարեջրով ու գինիներով փառաբանելով Վերածնունդի ուրախ և կենսախիղճ կյանքը:

Կռվի անմար պաթոսով, մեծ կրքով և մեծ ատելությամբ ողողված է վեպը իսպանական տմարդի տիրապետության դեմ, Ֆիլիպ թագավորի դեմ, որ հսկայական սարդի պես թաքնված իր մռայլ պալատում՝ ծծում է իր անսահման պետության բոլոր ժողովուրդների և, մանավանդ, Ֆլաման ժողովրդի արյունը: Այնքան հզոր է հեղինակի ատելությունը Իսպանիայի հանդեպ, որ թվում է, թե հեղինակը կրում է այդ ծանր լուծը այսօրվա իրականության մեջ, իր օրով և ոչ թե պատմական աղոտացած անցյալի վերհիշումով:

Գյոզերի ապստամբությունները, ինկվիզիցիայի սոսկալի արարքները, մասսայական շարժումները, գայրույթի և ըմբոստացման պոռթկումները ցուցադրված են զարմանալի ուժգնությամբ:

Վեպը օժտված է նաև առողջ և սուր հումորով: Հեղինակը թիլի բերանով սպանիչ ծաղրի է ենթարկում ֆեոդալական կարգերը, եկեղեցական դասերը, կաթոլիկությունը և պապի խավարակուռ իշխանությունը: Այս գիրքը սիրո և վրեժի գիրքն է. սեր դեպի տառապող հայրենիքը, սեր դեպի կեղեքված, ստրկացած մարդը, և հրեղեն վրեժ բոլոր տեսակի բռնակալներից և կեղեքիչներից՝ բոլոր ճնշվածների և զրկվածների համար:

Ռոմեն Ռոլանն ասում է, որ այս գիրքը Եպիկական ձայնն է ազատության:

Եվ իրավամբ: Բոլոր ճնշված ժողովուրդների և ոտնահարված մարդկանց ձայնը: Նահատակ Կլասսի կտակն իր որդուն՝ բոլոր ժամանակների համար է. «Ռոդյակ, երբեք ոչ մի մարդու և նույնիսկ ոչ մի կենդանու ազատությունը չխլես — ամենամեծ գանձը այս աշխարհում»:

Դը Կոստերի «Թիլ Ուլենշպիգելը» արդեն բոլոր հմուտ գրականագետներից բարձր գնահատանքի արժանացել է որպես գրական մի անմահ կոթող, որ իր հաստատուն տեղն ունի համաշխարհային գրականության մեջ. սակայն սա Բելգիայի համար ավելի մի բան է, քան մի հանճարեղ գիրք: Բելգիայի նշանավոր գրող Կ. Լըմոնիեն իր դամբանական ճառի մեջ՝ դը Կոստերին նվիրված, ասում է. «Ուլենշպիգելը Ֆլամանական բիբլիան է, հայրենական գիրքը: Սա մեր բովանդակ հայրենիքն է, սա մեր վաղն է, սա մեր ողջ պատմությունն է»:

Բելգիացի հռչակավոր բանաստեղծ է. Վերհարնը այսպես է գնահատում. «Ուլենշպիգելը՝ գրված հին ֆրանսերենով, առաջին գիրքն է, ուր մեր ժողովուրդը վերստին գտավ իրեն: Ուլենշպիգելը ինքը բանաստեղծ է, իսկ բանաստեղծը ամբողջ ժողովուրդն է»:

Մի ուրիշ հեղինակ՝ Մ. Օմբիո, կարծես լրացնում է Վերհարնին՝ ասելով. «Սա առաջին գիրքն է, որ տվեց բելգիացիներին իրենց երկրի բույրն ու ճաշակը: Այս գրքից սկսվում է բելգիական գրականությունը»:

Գրքեր կան, որ տակավին ազգային միության չհասած ժողովուրդներին տալիս են ազգային գիտակցություն, կռում են նրանց բախտը և գծում են նրանց ապագա ուղին:

Դը Կոստերի գիրքը այդ ճակատագիրն ստեղծող սակավաթիվ նվիրական գրքերից մեկն է: «Ուլենշպիգել» վիպական լեգենդը ստեղծեց մի նոր ժողովուրդ, մի նոր հայրենիք:

Ավ. Իսահակյան

